

ГОЛОСІННЯ — жанр народної творчості, художнє вираження туги й горя, болю й розпуки. Г. супроводять такі трагічні моменти в житті людини, як смерть близьких, вимушена розлука з родиною та рідними місцями, хвилини відчаю. Г. культивувалися й поза обрядом поховання та поминок: голосили з приводу рекрутування, вимуш. еміграції, неврожаю, хвороби, сиріт. долі, примус. заміжжя, самотності старості та ін. На укр. етніч. територіях цей жанр мав місц. назви: тужіння, плачі, заводина, приказування, причитування, йойокання. Г. є ключовим жанром для розуміння генезису, поетики й стилю нар. лірич. пісні, укр. дум і балад, пісень полонянок тощо. Найпоширеніший різновид жанру — поховал. Г. Звичай голосити за померлими відомий в усіх народів. В описах культури найдавніших цивілізацій зустрічаємо згадку про голосільниць. На вірм. похороні в дохристиян. добу померлого оплакував хор, що складався з «дочок трауру» на чолі з «матір'ю оплакування». У римлян оплакування померлих культивувалося навіть у період найбільшого розквіту рим. культури. Писемні джерела 10–12 ст. засвідчують індивід. виконання Г., водночас у деяких місцевостях наймали голосільниць. Професійне виконавство сприяло виробленню стійких форм Г., збагатило їх поетику, надало чітко окреслених жанр. ознак. Ліричні мотиви тяжіли до стабілізов. форм і переходили з одного твору в інший без суттєвих змін. Епічна частина, маючи усталені мотиви, імпровізувалася. Поминал. Г. відрізнялися за формою і змістом від Г.-імпровізацій. Осмислення події з певної відстані надавало таким плачам своєрід. епіч. форми. Ймовірність відходу Г.-спогадів від обряду збільшувалася у випадках, коли покійник займав у житті високе соц. становище, а його смерть набувала соц. резонансу. Такі Г.-спогади О. Веселовський розглядав як суто мист. твори. Згадки про давньорус. Г. знаходимо у візант. історика Л. Діалопа, в араб. мандрівника Ібн-Фадлана. У писем. пам'ятках періоду Київ. Русі немає згадок про наявність професій. голосільниць; покійника оплакували близькі родичі, а якщо небіжчик займав високе соц. становище, — народ. З часу прийняття християнства церква вела боротьбу з язичниц. обрядами і звичаями, зокрема й з традиц. Г. Звичай оплакувати покійника не відповідав догматам церкви, яка трактувала смерть як радісне завершення гріхов. земного життя, як Боже благословення, оплакувати яке — тяжкий гріх. Церква розробила свої обряди й ритуали, зокрема й обряд похорону; старі обряди співіснували з новими.

Перша згадка про укр. Г. як вид усної творчості пов'язується з іменем франц. фольклориста К. Форієля. Випущений ним зб. «*Les chants populaires de la Grece*

moderne» («Народні пісні сучасних греків», Париж, 1824; рос. перекл. М. Гнедича, 1824) викликав зацікавлення жанром Г. у низці європ. країн. Перекладач зазначав, що Г. сх. слов'ян подібні до новогрец. мирологів. Вивчення Г. мало спорадич. характер. П. Чубинський подав окремі зразки Г. Дослідж. укр. Г. стимулювали «Причитання Северного края» Є. Барсова (Москва, 1872–82). Записи Г. велися переважно з пам'яті пересіч. виконавців, тобто відтворювалися типові мотиви лірич. частини, імпровізац. епічна частина залишалася поза увагою записувачів. У трактуванні осн. елементів нар. Г. не було однотайності. Першим звернув увагу на поезію нар. Г. та їх зв'язок з нар. лірикою О. Потебня. Практич. значення звернення до померлих і Г. загалом учений виводив з потреби дати вихід душев. хвилюванню. Представники міфол. школи розглядають сучасні їм Г. як «уламки» колись повноцін. матеріалу, який складає надбання спільнослов'янське і йде від найдавніших часів. У 2-й пол. 19 ст. значну увагу Г. приділив В. Данилов, розглядаючи питання генезису укр. Г., їхньої худож. природи, простежив їх взаємозв'язки з нар. поезією. Основа кожного Г. — періодично повторювані оклики, які поєднуються з думками-висловами голосільниці про небіжчика. Природ. місток від лірич. мотивів до епіч. оповіді про померлого творять епітети. Питання походження та поетики Г. досліджував Ф. Колесса. З ініціативи та на кошти Лесі Українки фольклорист здійснив експедицію на Полтавщину та Центр. Подніпров'я з метою запису та вивчення думового епосу. Опублікував найповніші на той час видання нар. дум, написав низку праць про генезис, поетику дум, їхнє місце в системі фольклор. жанрів, про їх зв'язок із Г. Учений реалізував на укр. матеріалі концепцію О. Веселовського про генет. зв'язок похорон. Г. та героїч. епосу. Ф. Колесса доводив вплив Г. на формування поетики думового епосу. Звичай оплакувати померлого зберігався в Україні до кін. 19 ст. У часи боротьби українського народу за волю оплакування полеглих героїв було гол. елементом похорон. обряду. Осн. частину кожного такого Г. складала поет. оповідь про славні діла загиблого. Ф. Колесса вважав Г. мист. явищем з часу, коли вони стали продуктом професій. виконавців. Багаторазове повторення Г. одним виконавцем призводило до усталеності форми. Із занепадом цього звичаю, коли в ролі плачок стали виступати рідні небіжчика (Г. втратили статус обов'язк. обряд. елемента), їх форма почала деградувати. У 20 ст. укр. Г. майже не досліджувалися. У довоєн. час Ф. Колесса та В. Петров написали розділи до посібника з укр. фольклору (не опубл.). Розділи про Г., вміщені у двотом. виданні «Українська народна поетична творчість» (К.,

1958, т. 1), мають огляд. характер. Зафіксовані фольклористами Г. є складним, багатокомпонентним, сформованим історично явищем, окремі елементи якого належать до різних епох, формацій і відображають різні стадії худож. мислення народу. Вийшовши з міфол.-магіч. світогляду та досягнувши високого рівня худож. втілення, Г. відіграли значну роль у становленні нар. лірики, дум. Кістяк Г. — визначене коло усталених мотивів. Найдавніші мотиви, пов'язані з аніміст. та антропоморф. уявленнями наших предків, пізнішими нашаруваннями християн. вірувань про «загробне» життя, не втратили цього зв'язку до нашого часу. У Г. спостерігаємо органічне успадкування вірувань, з яких постали центр. мотиви, разом із високохудож. формою їх втілення. Осн. мотиви укр. Г. (за М. Грушевським та Ф. Колессою): звернення до покійника із закликом пробудитися; прохання не вмирати, повернутися до осиротілої родини; випитування про причини гніву покійного на присутніх; докори за те, що небіжчик, покинувши цей світ, осиротив родину; докори померлим предкам, які «переманили» небіжчика до себе; величання покійника епітетами, перерахування його добрих справ; відчай батьків, які втратили дітей; зображення поховання парубка чи дівчини як весілля; прохання і доручення, які небіжчик має передати померлим родичам; звертання до покійника із запитаннями, коли його чекати, звідки виглядати. Усі Г. пройняті відчуттям жалю, скорботи і болю з приводу смерті близької людини. Поступово зникає багато важл. моментів, що визначали суть жанру в його класич. формах. Сакрал. мотиви як домінанти в період розквіту жанру нівелювалися, втратили обряд. характер. Переважають другорядні мотиви, що відображають безпосеред. біль втрати, почуття любові й пошани до покійника, відчуття влас. сирітства. Особливо високохудожні в цьому плані Г. матері за дитиною, жінки за чоловіком, дочки за матір'ю. Найдавніші описи похоронів, у яких згадується звичай Г., фіксують їх діалогічність. Звичай розмови з померлим відображають і найновіші записи Г., які складаються із запитань до небіжчика, а подекуди й відповідей від його імені. Така форма Г. є рудиментом прадав. обряду, в якому до небіжчика зверталися, як до живого, і вели з ним розмову, або ж хор голосільниць ділився на дві партії, одна з яких представляла покійника, друга — родину. Полігамна родина сприймала смерть члена свого колективу як форму переходу в ін. світ, тому під час прощання з ним у розмову включався весь колектив. У пізнішому, канонізов. обряді похорон небіжчика репрезентував хор плакальниць. Центр. місце серед пров. мотивів Г. займає осмислення смерті. Анімізм та антропоморфізм наших предків відображено в ритуалах, які зі втратою магіч. функції склали основу худож. системи. У новочас. Г. цей момент набув худож. втілення за допомогою ритор. формул апострофи. Передавання поклону померлим родичам через покійника, пряме звертання до померлих — давній і

стійкий, поетично досконалий мотив укр. Г. Похоронні Г. зберегли стабіль. формули можливості посмерт. персоніфікації небіжчика. Становлення індивід. форми Г. розпочалося зі втратою ними магіч. функції. На осн. території розселення сх. слов'ян цей процес був пов'язаний із розпадом первіснообщин. сусп. відносин і становленням моногам. сім'ї як осн. ланки суспільства. Тепер уже не весь колектив (рід) проводив покійника в «далеку дорогу», виділяючи для виконання голосіл. частини обряду виконавців-професіоналів; поховання ставало напівприват. справою сім'ї, а присутні були лише співчуваючими спостерігачами. На чільне місце виходили мотиви жалю і розпачу, соц. мотиви, хоча й зі збереженням розроблених професій. голосільницями форм і пров. мотивів. Форма Г. стала вільною, розкутою, що давало підстави дослідникам наголошувати на їх імпровізац. характері загалом. Імпровізаційність Г. є їх характер. ознакою, обумовленою побутом. Обряд похорону-весілля виник в епоху, коли всі складові поховання ґрунтувалися на міфол. уявленнях. Із відкріпленням Г. від обряду та втратою магіч. функції мотив «смерті-весілля» трансформувався в худож. образ. Більшість Г. за дитиною, неодруженим сином чи дочкою побудовані з перевагою лірич. елемента. Характер. ознакою цих Г. є розгорнуті порівняння, властиві нар. ліриці загалом, нанизування однорід. іменник. чи дієслів. закінчень, що сприяють утворенню куплетів-тирад. Характер Г., співвідношення у ньому лірич. й епіч. начал залежить не лише від об'єкта оплакування, творчих нахилів голосільниці, а й від того, наскільки час запису Г. віддалений від трагіч. події. Більшість Г. записані на знач. віддалі від подій та на прохання фольклористів. Такі Г. втрачають чимало елементів худож. структури. Переважають найтипівіші мотиви, які виконавиця може пригадати й відтворити, майже втрачається епічний елемент, оскільки він обов'язково має бути прив'язаний до конкрет. випадку. Талановиті жінки переважно старшого віку можуть відтворити Г. у всій його емоц. наснаженості з багатством мотивів, епіч. оповіддю про небіжчика. Певне коло мотивів мають Г. за батьками. Той факт, що голосять представники молодшого покоління — дівчата й молодиці, — обумовив більшу питому вагу в них усталених кліше, традиц. мотивів. За рівнем худож. довершеності, поетичності, глибиною емоц. вислову друге місце після циклу Г. за дитиною посідають Г. за чоловіком. Голосять здебільшого жінки зі знач. життєвим досвідом, багатим фольклор. репертуаром; оплакується годувальник, захисник і порадник родини. Обряд прощання, взаємопримирення залишив глибоке коріння в Г. у певних словес. формулах, зверненнях до небіжчика та всіх присутніх. По-своєму інтерпретуються традиц. мотиви у Г. за сестрою, братом, дідом, бабою, дядьком, кумами, сусідами, товаришами, односельцями та ін. Голосили не лише на похоронах, а й при ін. драм. okazіях. Лихом була вимушена еміграція. Тисячі родин із

центр. областей України шукали кращої долі в Серед. Азії, на Далекому Сході, а із зх. областей — у замор. краях. Біль розлуки з рідними місцями виливався у високопоетичні Г., де переважали традиц. мотиви взаємопримирення, прощання. Голосіл. тавтологія надає особл. емоц. забарвленості, лірич. тональності. У Г. наявні кілька типів повторів: тавтологія (однокоренева й синонімічна), повторювання одного й того ж слова чи фрази на початку вірша (анафора) або в кінці (епіфора), паралелізм поет. образів. Повторення найбільш містких за змістом та емоц. забарвленням слів, фраз обумовлює мелодику Г. із багатими алітераціями й асонансами, внутр. та кінц. римами. Важл. проблемою укр. фольклористики залишається з'ясування місця Г. у системі народнописен. жанрів, вивчення генезису поетики нар. пісні, джерела якої сягають обряду поховання та поезії, пов'яз. із цим обрядом. Уже в найдавніших літописах періоду Київ. Русі маємо переспіви нар. Г. Широко використовує поетику нар. Г. нова укр. літ-ра — від детал. опису обряду поховання та дослів. передачі Г. в його автентич. вигляді до твор. осмислення поетики нар. Г., їхньої естетики у творчості Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Гоголя, І. Франка. По-своєму розробляли мотиви голосінь Г. Квітка-Основ'яненко, Марко Вовчок, М. Коцюбинський, А. Тесленко та ін. У повоєн. час Г. поступово втрачають свої позиції у поховал. обряді, набувають ін. смисл. відтінку.

Рекомендована література

1. Котляревский А. О погребальных обычаях языческих славян. Москва, 1869;
2. Брайловский С. Малорусская похоронная причетъ и мифическое ее значение // КС. 1885. № 9;
3. Данилов В. Древнейшее малорусское причитание // Там само. 1901. № 12;
4. Свенцицкий І. Похоронне голосіння і церковно-релігійна поезія // Зап. НТШ. Л., 1910. Т. 93;
5. Гнатюк В. Похоронні звичаї і обряди // Етногр. зб. Л., 1912. Т. 32;
6. Колесса Ф. Українські народні думи у відношенні до пісень, віршів і похоронних голосінь. Думи і похоронні голосіння // Зап. НТШ. Л., 1922. Т. 132;
7. Веселовский А. Н. Историческая поэтика. Ленинград, 1940;
8. Колесса Ф. Речитативні форми в українській народній поезії // Музикознавчі праці. К., 1970;
9. Кримський А. [До історії вивчення російських та українських голосінь] // НТЕ. 1973. № 3;
10. Коваль В. Про тип голосіння на Рожнятівщині // Народознавчі зошити. Л., 2000. Ч. 4;
11. Мишанич С. Українські народні голосіння // Фольклористичні та літературознавчі праці: У 2 т. Т. 1. Д., 2003.

С. В. Мишанич

Бібліографічний опис:

Голосіння / С. В. Мишанич // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-26590>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).